

УДК: 159.923:378

Н. В. Старинська

ORCID iD 0000-0002-4635-8740

АНАЛІЗ ЗМІН ОСОБИСТІСНОГО СЕНСУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Автором статті розглядаються результати аналізу змін особистісного сенсу самоактуалізації студентів-психологів під час навчально-професійної діяльності; розкрито сутність поняття «самоактуалізація»; досліджено особливості усвідомлення студентами-психологами значення та специфіки процесу самоактуалізації; визначено відмінності особистісного сенсу самоактуалізації в навчально-професійній діяльності студентів-першокурсників та п'ятикурсників.

Ключові слова: навчально-професійна діяльність; особистісний сенс; самоактуалізація; студенти-психологи.

Вступ. Тенденція до самоактуалізації, самовираження, пошуку сенсу життя починає переважати саме в студентські роки. Специфічною особливістю самоактуалізації особистості в студентському віці є те, що вона здійснюється в межах навчально-професійної діяльності. Реалізуючи свої здібності, свій особистісний потенціал, студент здійснює безперервний рух до самоактуалізації – єдності професійного та особистісного зростання. У зв'язку з цим актуальним є дослідження особливостей усвідомлення студентами значення процесу самоактуалізації їхньої особистості в навчально-професійній діяльності. Особливу увагу слід приділяти питанням особистісного сенсу самоактуалізації майбутніх психологів, оскільки спонукати інших людей до самозмін, самовдосконалення може тільки фахівець, який сам постійно розвивається, прагне до реалізації своїх можливостей, творчого потенціалу.

Проблема самоактуалізації в навчальній і навчально-професійній діяльності знаходить своє вирішення в роботах О. М. Городілової, І. Д. Єгоричевої, Л. М. Кобильнік, Є. О. Лопатіна, Н. І. Петрової, І. В. Туркової, І. В. Саділова, Т. М. Соломки, Л. В. Цурікової, Є. Ф. Яценко та ін. Окремі аспекти розвитку професійних здібностей, особливостей самовизначення, самореалізації та самоактуалізації висвітлено в роботах В. О. Міхеєва, М. В. Молоканова, В. О. Фокіна, Н. О. Щербакової, Є. Ф. Яценко та ін. Творчому аспекту самоактуалізації студента присвячено дослідження О. Г. Пронічкиної, О. В. Щелкунової.

Виділено структурні компоненти самореалізації особистості студента в навчально-професійної діяльності: мотиваційно-цільовий змістовний і регулятивний (Л. В. Цурікова); мотиваційно-цільовий, операціональний і компонент забезпечення (І. Г. Саділов); функціонально-генетичний; особистісно-діяльнісний і ціннісно-смысловий (Є. Ф. Яценко); мотиваційно-потребнісний, ціннісно-смысловий та функціонально-регулятивний (О. В. Самаль).

Метою статті є аналіз змін особистісного сенсу самоактуалізації студентів-психологів під час навчально-професійної діяльності.

Особливості самоактуалізації студентів-психологів під час навчально-професійної діяльності. Поняття «самоактуалізація» є одним з центральних у гуманістичній психології, яка обрала предметом свого вивчення людину в її цілісності й таких специфічних проявах, як розвиток і самоактуалізація особистості, її цінності та смисли, творчість, воля, відповідальність, автономія, переживання світу, міжособистісне спілкування тощо (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл та ін.) (Ждан А. Н., 1990). Переживання людиною світу і себе у світі розглядають у гуманістичній психології як психологічну реальність, а світ у цілому розуміють як дійсність, набуту суб'єктом, осмислену з огляду на переживання та цінності. Сама сутність людини постійно спрямовує її до особистісного зростання, творчості й самодостатності. Гуманістичні персонологи визнають унікальність кожної людини, яка дозволяє, на їхню думку, вважати правомірним методом дослідження аналіз окремих випадків так само, як і статистичні узагальнення. Унікальність виводиться не з індивідуальних відмінностей спадковості й умов середовища, а, насамперед, з унікальності життєвих цілей і смислів, реалізованих людиною.

Самоактуалізація особистості в навчально-професійній діяльності – це динамічний процес актуалізації та розвитку потенційних можливостей, що виражається в особистісно-професійному самовизначенні і супроводжується формуванням професійної ідентичності, готовності до продуктивних особистісних і професійних самоперетворень, побудови успішної професійної кар'єри (Самаль Е. В., 2008).

Отримано експериментальні докази взаємозв'язку, взаємозумовленості особливостей професійного становлення особистості студента, і особистісного зростання. З'ясовано, що під час фахового навчання уявлення про професію і про себе як май-

бутнього фахівця у студентів поповнюються і розширюються. Що і призводить до встановлення особистісного сенсу професійного навчання. Бажання успішно працювати і стати хорошим спеціалістом, ефективно застосувати отримані психологічні знання в наявній професійній діяльності або бажання змінити її підвищує прагнення до зростання і самовдосконалення. Криза ідентичності, зокрема, мобілізує й активізує внутрішній потенціал особистості студента (Верхова Ю. Л., 2007).

Студенти, які прагнуть до самоактуалізації власного потенціалу, повинні виявляти такі якості: виражена часова орієнтація, здатність до самопроекування, окреслення мети, мотивованість досягнення успіхів у своїх ініціативах. Результатом успішного застосування цих якостей у професійній діяльності психолога є ефективна професійна самореалізація (Шилалкіна А. В., 2004).

Критеріями самоактуалізації особистості у навчально-професійній діяльності виділяють осмисленість життя, визнання головними в ньому цінностей зростання й розвитку; позитивне сприйняття себе, інших, обраної професії, розгляд її як можливості реалізувати власні інтереси, здібності й цінності; інтернальність; креативність; відкритість до життя й готовність постійно вчитися. Розширюючи свої знання та вміння, переходячи на новий рівень світовідчуття, що відображає актуальність цього моменту, студент ще більше розкриває свої здібності, які можна успішно втілити, реалізувати в навчально-професійній діяльності, особистому житті та майбутній професійній діяльності (Самаль Е. В., 2008).

Існує думка, що спрямованість особистості майбутніх фахівців у галузі психології, можна визначити як «мотиваційну спрямованість на самоактуалізацію», тобто латентний стан готовності до задоволення цієї потреби (І. О. Гільова, В. О. Карнаухов та ін.). Професійна спрямованість студентів є системним компонентом загальної спрямованості особистості й особистісним новоутворенням юнацького віку, яке представляє собою сукупність, ієрархію стійких змістовірних мотивів, які спонукають діяльність студента до самоактуалізації, пошуку себе в професії (Верхова Ю. Л., 2007).

Зміни особистісного сенсу самоактуалізації залежно від етапу навчально-професійної діяльності. З метою вивчення особливостей усвідомлення студентами-психологами (1, 3 і 5 курси) значення, сутності та специфіки процесу самоактуалізації їх особистості в навчальній, а в подальшому, і в професійній діяльності, ми застосували «Тест незакінчених речень» (Кобильнік Л. М., 2007).

Розглянемо результати, отримані при проведенні опитування. Так, речення «Для того, щоб досягти успіху у житті, потрібно ...» закінчувалася найчастіше такими фразами: чітко поставити перед собою мету і впевнено йти до її досягнення (32%); багато працювати; діяти, прикладаючи зусилля (25 %); вірити в себе, у свій успіх; (10%); любити життя; жити в гармонії; бути оптимістом, доброю

людиною (10%); бути наполегливим (10%); бути успішним; мати везіння (5%); знати, чого ти хочеш (5%); розвивати свої розумові здібності (3%). Отримані відповіді демонструють розуміння студентами того, що для досягнення успіху, цілей в житті необхідно вірити в себе, багато і старанно працювати, адже чим складніша поставлена мета, тим більш тривалий шлях необхідно пройти для її здійснення.

Речення «Я знаю, що для того, щоб відбутися як особистість, мені необхідно ...» було закінчено таким чином: вчитися; отримати освіту, розвиватися професійно; створити сім'ю, мати дітей (25%); самореалізувати себе; досягти чого-небудь у житті (22,7%); працювати над собою, самовдосконалюватися (17,3%); бути більш наполегливим, упевненим у собі (20%); бути собою (12,3%); здійснювати гідні вчинки (2, 7%). Отже, щоб відбутися як особистість, на думку студентів, необхідно вчитися й отримати гідну освіту; досягти певного статусу в суспільстві, кар'єрного зростання; створити повноцінну сім'ю і просто бути собою, завзято й впевнено здійснювати свої плани і мрії.

Студенти склали такий словесний портрет «невдахи»: не ставить перед собою життєвих цілей і не прагне їх досягти – (35%), не може реалізувати свій потенціал через лінощі (17,4), не вірить у себе (13,3%); здається на півдорозі, завжди опускає руки (12,3%); уникає відповідальності, жаліє себе (12%); вважає себе невдахою (10%). Узагальнюючи відповіді, можна сказати, що студенти усвідомлюють важливість цілеспрямованості для досягнення певних результатів у житті, віри в себе і свої сили. Також, на їхню думку, щоб не стати невдахою, необхідно не зупинятися на шляху до своєї мрії через будь-які незначні проблеми і боротися із власною лінією, бо вона є перешкодою на шляху до досягнення успіху, самоактуалізації.

На думку студентів, щоб людина могла повністю реалізувати себе як особистість, у дитинстві її батьки повинні перейматися проблемами дитини, приймати її в разі невдач і схвалювати успіхи; забезпечувати керівництво процесом встановлення дитиною внутрішніх стандартів і контроль над нею; проводити з дитиною якомога більше часу, обговорюючи справи та проблеми. А одне з типових закінчень фрази, репрезентоване студентами, звучить так: «проявляти свою любов, турботу про дитину». Дійсно, тільки люблячі та дбайливі батьки здатні створити відповідну атмосферу виховання самоактуалізованої особистості. Розглянемо більш докладно варіанти закінчень цієї фрази: «Для того, щоб людина могла повністю реалізувати себе як особистість, у дитинстві її батьки повинні ...»: займатися її розвитком, допомагати в цьому (20%); проявляти свою любов (20%); заохочувати її інтереси, починання; підбадьорювати, хвалити й допомагати їй в усьому (17,3); займатися її вихованням (15%); надавати їй свободу вибору; не заважати пізнавати нове (12,3); прищеплювати гарні манери, любов до

себе й оточення (10%); багато спілкуватися з дитиною, знати її потреби (5,4%).

На запитання «Головним у житті для людини є ...» студенти дали такі відповіді: батьки, родина, близькі (37,3%); наявність щастя (20%); самореалізація, самоактуалізація; досягнення поставлених цілей; саморозвиток (20%); психічне та фізичне здоров'я (10%); сама людина (7,7%); любов, віра, чесність; духовні та моральні цінності (5%). Отже, 37,3% студентів головним у житті вважають наявність сім'ї та щастя. Дійсно, благополучна, міцна та щаслива сім'я сприяє формуванню гармонійної особистості, є сприятливим середовищем для повноцінного її розвитку.

Речення «Я думаю, що перешкодити реалізувати людині її творчий потенціал може тільки ...» було закінчено так: лінь і небажання це робити (52%); сама людина або інші люди (15%); невпевненість у собі, невіра у свої сили (15%); хвороба, проблеми зі здоров'ям (10%); критика, вказівка недоліків (5%); нічого не перешкодить (3%). Велика частина (52%) респондентів як головну перешкоду в реалізації творчого потенціалу назвали лінь. Студенти усвідомлюють, що реалізувати себе і самоактуалізуватися зможе тільки людина дієва, активна, здатна прикладати величезні зусилля, саме від людини залежить те, ким вона стане, чого досягне в житті.

Самоактуалізованою студенти уявляють таку людину, яка повністю розкрила свій потенціал, реалізувала себе в житті і досягла того, що бажала; постійно працює над собою, удосконалюється, щоб стати кращою. Самоактуалізована особистість здатна самостійно діяти й нести відповідальність за свої вчинки. Незалежно від виду діяльності досягає найвищих результатів і займається улюбленою справою. Розглянемо докладно відповіді студентів: реалізувала себе повністю, досягла успіху в професійному та особистісному плані (38,3%); постійно себе розвиває, удосконалює (27%); досягла внутрішньої та зовнішньої гармонії; слухає себе і людей (10%); важко відповісти (10%); може самостійно діяти (7,3%); знає і вірить в себе (7,3%).

Досить різноманітно та цікаво студенти закінчили речення: «Самоактуалізована особистість при взаємодії з оточуючими ...». Розглянемо найбільш поширені закінчення: природня, доброзичлива; поводить себе гідно, тактовно, впевнено (33%); є толерантною, не принижує людей; повинна допомагати їм (25%); проявляє свій потенціал; зростає, розвивається (15%); несе позитивний заряд; намагається з усіма підтримувати добрі стосунки (12%); ставить себе вище за інших; вимагає активності від оточення (10%); дуже цікава (5%). Самоактуалізована особистість, на думку більшості студентів, природня, позитивна, толерантна й доброзичлива до оточуючих, поважає їх. Взаємодія з людьми дає їй багато нового, дозволяє зробити певні висновки і збагатити свій життєвий досвід. Однак деякі студенти вважають, що самоактуалізована особистість при взаємодії з людьми ставить себе вище за них, вимагає

активності від оточуючих. Подібні відповіді студентів представлено в дослідженні Л. М. Кобильник (Кобильник Л. М., 2007), яка відзначає думки деяких студентів про те, що при взаємодії з оточенням самоактуалізована особистість повинна ставити себе вище за інших. Отже, опис студентами взаємодії самоактуалізованої особистості є тотожним поглядам А. Маслоу, який зазначав, що самоактуалізовані люди при взаємодії з іншими відрізняються безпосередністю й простотою, відсутністю штучності або бажання створити ефект, терпимістю до інших. У них немає непереборної потреби повчати, інформувати або контролювати (Хьелл Л., 2008).

Речення «У юності головним є ...» студенти продовжили так: любов, дружба (32%); вчитися й отримати хорошу освіту (20%); сама юність; насолода життям, свобода (16%); визначити свій життєвий шлях; наявність цілей (12%); пізнати себе, світ; сформуванню світогляд (10%); розвиток своєї особистості (5%); вибір професії (5%). Студенти дали відповіді, обумовлені віковим періодом: любов, дружба, самовизначення особистісне та професійне, вироблення світоглядних настанов. Також вони вважають, що головним є сама юність, насолода цим періодом життя. Оскільки саме в юності молода людина може відчутти себе «у спокусах і сходженні, у боротьбі й подоланні, падінні й відродженні – у всьому тому різноманітті духовного життя, яке властиве стану розуму і серця людини» (Мухина В. С., с. 420).

Для того, щоб мати можливість постійно розвиватися, на думку студентів, необхідно: мати бажання (33%); мати стабільну матеріальну основу; вільний час (20%); не лінуватися (13%); вчитися, займатися саморозвитком, самовихованням (13%); пізнавати світ науки і людей (10%); багато працювати над собою (6%); мати мету (5%). З отриманих відповідей стає зрозумілим, що третина студентів (33%) необхідним для сталого розвитку вважає наявність внутрішнього прагнення, бажання це робити. Крім цього, опитані студенти важливим вважають наявність часу, матеріальної стабільності; вміння впоратися з власними лінощами, багато працювати, докладаючи зусилля.

Отже, респонденти в цілому усвідомлюють значення, сутність і специфіку самоактуалізації в процесі професійної підготовки. Студенти розуміють, що їх досягнення в житті детерміновані їх власними зусиллями, цілеспрямованістю, бажанням вчитися. Головним для них є визначення життєвого шляху, який охоплював би різноманітні процеси розвитку, що призведуть до самоактуалізації. Таким чином, майбутні психологи знаходяться в процесі реалізації своїх потенційних можливостей, здібностей, називають цей процес складним, пов'язаним з постійними особистими досягненнями.

Встановлено відмінності особистісного сенсу самоактуалізації й можливостей її задоволення у професійній діяльності студентів-першокурсників та п'ятикурсників (див. Таблицю 1).

Особистісний сенс самоактуалізації у студентів-першокурсників та студентів-п'ятикурсників

«Тест незакінчених речень»	Закінчення речень		Абсолютна частотність (кількість осіб)		Відсоток частотності використання від загального числа вибірки (%)	
	Речення	I курс	V курс	I курс	V курс	I курс
Для того, щоб досягти успіху в житті, необхідно...	Поставити перед собою мету	Діяти, багато працювати	52	48	52	48
Я знаю, щоб відбутися як особистість, мені необхідно...	Отримати освіту й досягти певного положення в суспільстві	Розвиватися професійно, займатися самовдосконаленням, самореалізуватися як особистість, як фахівець	49	58	49	58
Головним у житті для людини є...	Досягнення поставленої мети; наявність щастя	Сім'я та реалізація професійного потенціалу	52	62	52	62
Самоактуалізована особистість у взаємодії з оточенням...	Проявляє свої кращі якості; може проявити себе як розумна і розвинена особистість	Дуже допитлива, розвиває свій потенціал, пізнає	60	57	60	57

Для закінчення речення «Для того, щоб досягти успіху в житті, необхідно...» студенти-першокурсники найчастіше використовували поняття, спрямовані на перспективу («поставити мету»), а студенти-п'ятикурсники досить часто використовували поняття, пов'язані з довільною навмисною опосередкованою активністю («діяти, багато працювати»).

Закінчення речення «Я знаю, щоб відбутися як особистість, мені необхідно...» студентів-першокурсників пов'язані, насамперед, з процесом навчання й зовнішніми ознаками належності до соціуму («здобути освіту», «положення в суспільстві»), що свідчить про важливість для них цих аспектів. У студентів-п'ятикурсників найбільш часто зустрічаються фрази, у яких актуальною є «професія», «професійна самоактуалізація». Отже, у студентів-п'ятикурсників сформувався уявлення про професію й становлення себе як особистості вони пов'язують саме з кар'єрним зростанням, досягненням професіоналізму.

Речення «Головним у житті для людини є...» студенти-першокурсники частіше закінчували фразами також пов'язаними з перспективою («досягнення мети») і з особистісним сенсом («щастя»), а п'ятикурсники вважали головним у житті сім'ю та реалізацію свого потенціалу в професійній діяльності.

Студенти-першокурсники речення «Самоактуалізована особистість при взаємодії з оточую-

чими...» найчастіше закінчували фразами, які характеризують якості та особливості особистості, студенти-п'ятикурсники, навпаки, підкреслюють те, що взаємодія з людьми є цінним джерелом руху саморозвитку, передачі інформації.

Отже, студенти-першокурсники процес самоактуалізації своєї особистості пов'язують з навчанням і перспективною спрямованістю. У студентів-п'ятикурсників виражена професійна орієнтація й довільна опосередкована діяльність у реалізації себе, своїх можливостей.

Висновки. Прагнення особистості до зростання, розвитку, досягнень, самовдосконалення, тобто самоактуалізації є характерним саме для студентського віку і його необхідно цілеспрямовано підтримувати на етапі професійного навчання. Тому головним завданням вищої освіти має стати створення умов, що сприяють розкриттю істинного «Я» студента, його природного потенціалу, актуалізації прагнення до зростання та розвитку протягом всього навчання у ВНЗ. Логічним є припущення, що саме особистісно-орієнтоване навчання може сприяти самоактуалізації особистості студента. Сутність особистісно-орієнтованого навчання, принциповими позиціями якого є гуманізація педагогічного процесу, шанобливе ставлення до особистості студента як суб'єкта пізнання, спілкування, соціальної творчості, вимагає виявлення та роз-

виту потенційних можливостей кожного студента, збільшення вияву свободи волі учасників та, створення умов для прояву його самобутності, педагогічного процесу.

Література

1. **Верхова Ю. Л.** Формирование личностной и профессиональной направленности студентов в контекстном обучении: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Ю. Л. Верхова – М., 2007. – 23 с.
2. **Ждан А. Н.** История психологии: Учебник / А. Н. Ждан. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
3. **Кобильник Л. М.** Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Кобильник Лілія Миколаївна. – К., 2007. – 250 с.
4. **Мухина В. С.** Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов / В. С. Мухина. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 456 с.
5. **Насырова Л. К.** Исследование взаимосвязи самоотношения и самоактуализации при оценке профессиональной пригодности сотрудников полиции / Л. К. Насырова // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2013. – № 4 (24). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sis.nkras.ru>, doi: 10.12731/2218-7405-2013-4-49.
6. **Самаль Е. В.** Самоактуализация личности в процессе обучения в вузе: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Самаль Елена Викторовна. – Ярославль, 2008. – 267 с.
7. **Ткалич М. Г.** Психолого-організаційні детермінанти самоактуалізації менеджерів комерційних організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.10 «Організаційна психологія; економічна психологія» / М. Г. Ткалич. – К., 2006. – 23 с.
8. **Хьелл Л.** Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер – СПб.: Питер, 2008. – 607 с.
9. **Шилакина А. В.** Развитие профессиональной самоактуализации у студентов-психологов в вузе: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / А. В. Шилакина. – М., 2004. – 24 с.

Старинская Н. В. АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЙ ЛИЧНОСТНОГО СМЫСЛА САМОАКТУАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ ВО ВРЕМЯ УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Автором статьи рассматриваются результаты анализа изменений личностного смысла самоактуализации студентов-психологов во время учебно-профессиональной деятельности; раскрыта сущность понятия «самоактуализация»; исследованы особенности осознания студентами-психологами значения и специфики процесса самоактуализации; определены отличия личностного смысла самоактуализации в учебно-профессиональной деятельности студентов-первокурсников и пятикурсников.

Ключевые слова: личностный смысл; самоактуализация; студенты-психологи; учебно-профессиональная деятельность.

Starinskaia N. ANALYSIS OF CHANGES OF PERSONAL SENSE OF PSYCHOLOGY STUDENTS' SELF-ACTUALIZATION DURING THE STUDYING AND PROFESSIONAL ACTIVITY

This article deals with the considering of the results of the analysis of changes of personal sense of psychology students' self-actualization during the studying and professional activity; defining of the essence of "self-actualization" concept in line with humanistic psychology; discussion of the recent research of this phenomenon; characterizing of the features of self-actualization during the studying and professional activity; defining of the criteria and the structural components of the students' self-actualization: meaningfulness of life, positive perception of themselves and of the chosen profession which is considered to be an opportunity to realize their own interests, creativity, openness to life and willingness to constant studying; studying of the features of understanding of the importance and specificity of the process of self-actualization by psychology students; psychology students consider the process of realizing their potential to be complex, connected with constant personal achievements, determined by their own efforts, purposefulness; the differences in personal sense of the self-actualization in studying and professional activities of the first-year and fifth-year students have been analyzed; It has been emphasized that the first-year students associate the process of self-actualization of their personality with studying and future-oriented plans; The fifth-year students express occupational guidance and volitional realization of personal potential, personal abilities; It is assumed that personal-oriented studying can in particular contribute to the self-actualization of the student's individuality, as the principled stands of the studying are humanization of educational process and respect for the student as the subject of cognition.

Keywords: self-actualization; personal sense; studying and professional activity; psychology students.

Рецензенти

Лозова О. М. – д. психол. н., проф.,
Петрунько О. В. – д. психол. н., ст. наук. співроб.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2015

Прийнято до друку 28.05.2015